

Tržišta i sloboda

Autor: Dwight Lee

Pitanje za razmišljanje: Kako sloboda razmjene i bogatstvo potiču jedno drugo u tržišnim gospodarstvima?

Društvena suradnja koja se razvija na slobodnim tržištima omogućuje specijalizaciju o kojoj ovisi prosperitet. Bili bismo mnogo siromašniji bez specijalizacije koja je moguća samo kada veliki broj ljudi može koordinirati proizvodnju i potrošnju putem tržišne razmjene. Ali, dobrobiti slobode važnije su od materijalnog bogatstva koje ostvarujemo na tržištu. Naša sloboda bi vrlo brzo bila izgubljena bez odgovornosti i discipline koje su moguće samo u tržišnim gospodarstvima.

Sloboda se lako uzima zdravo za gotovo, posebno u Sjedinjenim Državama, gdje smo uživali ono o čemu ljudi u mnogim drugim zemljama mogu samo sanjati. Sloboda je vrlo slična dobrom zdravlju: ljudi je obično ne cijene dok je ne izgube. Kao što zdravi ljudi mogu uništiti svoje zdravlje ne odolijevajući kratkoročnim iskušenjima, slobodni ljudi mogu ugroziti svoju slobodu ako biraju kratkoročne političke koristi koje potkopavaju uvjete o kojima sloboda ovisi.

Također, koliko god bogatstvo bilo važno, ono je sekundarno u odnosu na dobro zdravlje i slobodu. Za one koji nemaju zdravlje ni slobodu, bogatstvo ima ograničenu vrijednost jer ne mogu uživati u njemu. Štoviše, dobro zdravlje i sloboda ključni su elementi u stvaranju bogatstva, pri čemu je sloboda apsolutno neophodna. Bolesni ljudi mogu biti produktivni, ali bez slobode, produktivna suradnja na tržištu je nemoguća.

Ovdje ću razmotriti dvije odvojene, ali povezane stvari. Prvo, produktivna suradnja na tržištu ovisi o slobodi, i drugo, sloboda ovisi o produktivnoj suradnji na tržištu. Ekonomisti često imaju nezahvalan zadatak ukazati na kompromise

koji su neizbježna posljedica oskudice. Međutim, kada su u pitanju bogatstvo i sloboda, nema kompromisa; oni se međusobno nadopunjuju u tržišnim gospodarstvima, gdje je uglavnom nemoguće imati jedno bez drugog.⁽¹⁾

Pokušaji da se bogatstvo poveća političkim rješenjima koja smanjuju slobodu neizbježno rezultiraju smanjenjem i jednog i drugog.

Sloboda je neophodna za tržište

„Čudo“ tržišta dolazi do izražaja jer tržišta omogućuju ljudima razmjenu informacija o koristima koje dobivaju zahvaljujući tuđem radu i o troškovima koje snose kako bi pomogli drugima. Na kraju, sve koristi i troškovi su subjektivni, ovise o preferencijama ljudi i okolnostima koje samo oni sami mogu točno procijeniti. Ovo je vrlo očito kad su u pitanju koristi. Tko, osim osobe koja koristi neki proizvod ili uslugu, može bolje procijeniti vrijednost ostvarene koristi? Ali ako su koristi subjektivne, isto vrijedi i za troškove, koji nisu ništa drugo nego vrijednost propuštenih koristi. A budući da su subjektivni, ljudi mogu precizno prenositi informacije o troškovima i koristima jedni drugima samo ako imaju slobodu ulaza i izlaza s tržišta te mogućnost kupnje i prodaje po slobodno dogovorenim cijenama. Vladina kontrola cijena ograničava našu slobodu i kao kupaca i kao prodavača, uništavajući bogatstvo tako što cenzurira našu međusobnu komunikaciju.

Centralno planiranje ne uspijeva jer ljudi nemaju slobodu odlučivati na temelju lokalnih informacija koje samo oni posjeduju. Kada se tržišne odluke pojedinačnih proizvođača i potrošača zamijene centralnim odlukama političkih autoriteta, ekonomske se odluke donose u informacijskom vakuumu. Produktivno gospodarstvo zahtijeva korištenje informacija koje su raspršene među stanovništvom, a te se informacije ne mogu iskoristiti bez individualne slobode. Uništavanjem slobode uništavate tokove informacija koji su bit tržišnih gospodarstava.

Tržište je neophodno za slobodu

Povezanost slobode i tržišta ide i u suprotnom smjeru. Kao što tržište ovisi o slobodi, tako i sloboda ovisi o tržištu. Privatno vlasništvo, koje je temelj svih tržišnih gospodarstava, svakako štiti individualnu slobodu. Ako država „posjeduje“ svaki prostor za publiku i sve tiskarske strojeve, koliko zapravo imate slobode izjasniti se protiv državne politike? Ako država posjeduje sva sredstva za proizvodnju, koliko slobode imate pokrenuti vlastiti posao? Počnite ukidati privatno vlasništvo i potkopavati tržište koje se na njemu temelji – počete ukidati slobodu.

Međutim, tržište također štiti slobodu time što uspostavlja jedino okruženje u kojem ona može opstati. Sloboda bez odgovornosti samo je neograničeno pravo, povlastica ili samovolja, koja neće dugo biti prihvaćena. Prava sloboda, i jedina sloboda koja može opstati, ostvaruje se na način koji uzima u obzir interese svih. Jedina sloboda koja zadovoljava ovaj uvjet je ona koja je podložna disciplini tržišta. Ukinite tržišta i ukinut ćete odgovornost koja je neophodna da bi sloboda opstala.

Na primjer, problemi sa zagađenjem nastaju upravo zato što ne postoje tržišta za korištenje prirode kao mjesta za odlaganje otpada. Kada bi takva tržišta postojala, zagađivači bi morali plaćati cijene koje odražavaju štetu koju njihovo zagađenje nanosi drugima. Time bi zagađivači preuzeli odgovornost za svoje postupke, a sloboda ispuštanja otpada u prirodu bila bi podnošljivija. Međutim, pošto takva tržišta ne postoje, primorani smo prihvatiti državne mjere i ograničenja zagađujućih aktivnosti koja bi u većini drugih područja našeg života bila neprihvatljiva.

Naše slobode su ugrožene

Slobode se rijetko oduzimaju odjednom. Obično se gube postupno, malo po malo, a ljudi često i ne primjećuju taj gubitak. Čak i kada se sloboda izravno

ograniči, kao što je slučaj s uvođenjem državnih licenci za zanimanja pod izgovorom zaštite potrošača, malo tko to primijeti, a i oni koji primijete ne smatraju da ih se te restrikcije izravno tiču. Međutim, kako je veliki austrijski ekonomist F. A. Hayek istaknuo: „Koristi koje imam od slobode... u velikoj mjeri su rezultat toga kako drugi koriste svoju slobodu.“⁽²⁾ Na primjer, oni koji najviše trpe kada se ljudima uskrati sloboda da postanu frizeri bez polaganja državnih ispita o kemijskom sastavu kose nisu sami budući frizeri, već ljudi kojima su potrebne frizure.

Također, gubitak slobode ima podmuklu dinamiku. Izravna ograničenja uvijek smanjuju slobodu više nego što to na prvi pogled izgleda, jer svako ograničenje, iako neprimjetno, podriva odgovornost tržišta koja slobodu čini mogućom.

Tomas Jefferson bio je u pravu kada je rekao: „Vječna budnost je cijena slobode.“ Ljudi će vjerojatno više čuvati svoju slobodu kada shvate neraskidivu povezanost između slobode i tržišta.

Zaključna pitanja: Kako ograničenja trgovine i porezi utječu na slobodu razmjene? Kako utječu na kreiranje bogatstva?

1. Ovu sam tvrdnju prilagodio kako bih uzeo u obzir situaciju u kojoj država posjeduje veliko bogatstvo zahvaljujući prirodnim resursima, ali ima autokratski politički režim koji ograničava slobode svojih građana. Međutim, čak i u takvom slučaju, nedostatak slobode sprječava državu da u potpunosti iskoristi prednosti svojih resursa i podriva produktivnost koja je neophodna za širenje, pa čak i za očuvanje njezina bogatstva. ↩

2. Vidjeti F.A. Hayek, *Poredak slobode* (Chicago: University of Chicago Press, 1960), p. 32. ↩

“Tržišta i sloboda“ autora Dwight Lee objavljeno je uz dozvolu Fondacije za ekonomsko obrazovanje (*The Foundation for Economic Education* <https://fee.org/>), po licenci Creative Commons Attribution 4.0 International.